

Skole og kirke

Folkeskolen

«... Det var fire lange pulter i klasserommet. Jeg tror det var plass for seks på hver pult. De to første for guttene, og de to bakerste for jentene...» minnes Johannes Johannesen Ås som er født i 1891. Skoleromma var forholdsvis små, og det var trangt om plassen for alle elevene som fans omkring 1900. Grendeskolene i Gresli, Aune og Stugudal hadde alle bare ett klasserom. Her sto de lange pultene oppmarsjert. Men de ble etter hvert delt i to, eller det kom nye, og siden også barnetallet sank, ble det mer vanlig med to elever ved samme pult. I Klokkergarden i Ås (Ås skole) var det to klasserom, men de måtte også gi plass til husets møbler. Lærer og klokker Jon Østby hadde elleve barn, og lærerleiligheten var alt for liten til så mange. Begge klasseromma ble derfor brukt til soverom, og ei seng sto i ovnskråa innafor døra, husket Johannes Ås. «Vi skolebarna tenkte selvfølgelig ikke noget over det. Senga stod no der...» Barna måtte også dele på bøkene. Nordahl Rolfsens lesebok ble innkjøpt til grendeskolene i 1908, men bare tre på hver skole. De gamle lesebøkene var visstnok utslitt. I tillegg hadde alle skolene 8 lesestykker eller små lesebøker på landsmål, som det het da. Johannes Ås husket han brukte steintavler i reknetimene og skrev med griffel. Blekkhus og penneskraft kom omkring første verdenskrig. Ellers var det ikke så mye nytt å se i skolestuene før etter 1945. Aune og Gresli skoler fikk orgel i 1920-åra, men det var til bruk for læreren. Skolene fikk innlagt vatn og drikkefontene, men distriktlegen klaga ennå i 1949 over at det ble drukket vatn av samme øse ved Gresli skole.

Mer skole

Skolelova av 1889 hadde krevd minimum 12 vekers undervisningstid, men det gikk lenge før Tydal oppfylte helt det kravet. Skolestyret nøyde seg med at hver klasse fikk ti vekers skole. Når noen foreslo økning av undervisningstida, ble det avvist med at det ville legge for store økonomiske byrder både på kommunen og den enkelte. Flere skoleuker ville nemlig kreve en lærer til. En mulighet for å kompensere liten skolegang var å gi den konfirmerte ungdommen et tilbud om «fortsættelsesskole». Skolestyret tok opp spørsmålet i 1904, og det laga også en kursplan for undervisning i de vanlige skolefaga. Men elevene måtte sjøl holde seg med de nødvendige lærebøker, og det ble foreløpig med dette ene kurset.

Skolebarn på Ås skole, ca. 1912. I midten lærer Bardo Rolseth.

Spørsmålet om framhaldsskole kom opp igjen i 1914. Skolestyret foreslo primært økt lesetid i folkeskolen, men det ble forkasta i alle kretser. Foreldra i Ås-kretsen ønska imidlertid 4–5 ukers framhaldsskolekurs, og skolestyret slutta seg så til dette. Men kurset ble ikke satt i gang p.g.a. «disse kritiske forhold» etter utbrottet av første verdenskrig. Først i 1916 ble skoletida vesentlig utvida. I grendeskolene fikk nå småskoleklassene 12 ukers skole og storskolen 14. Samme uketall fikk andreklassen ved den tredelte skolen i Ås, mens tredje klasse faktisk fikk mer enn lova krevde på dette tidspunktet, nemlig 16 ukers undervisning. For nå måtte en likevel ansette en lærer til. Med så få skoleuker ble det et kort skoleår i forhold til nå. Det kunne også bli lange perioder uten skole for elevene. Undervisningstida måtte tilpasses lærerpostene, for de fire skolekretsene i Tydal måtte dele på lærerne. Ordninga var slik at hver klasse gikk på skole annenhver veke når læreren var i kretsen, eller de gikk annenhver dag. Kretsene sjøl var med og bestemte skoleordninga, men skolestyret hadde det avgjørende ordet. Skoleåret begynte sent om høsten og slutta om våren. Det var mest av hensyn til at barna trengtes til gjeting og anna arbeid. I begynnelsen av 1900-tallet kunne det bli november før skolen kom i gang, men oktober var det vanlige. Først i 1930-åra begynte skolen i september måned i Ås. Siste skoledag var svært ofte i april. Men klassene og kretsene begynte og slutta nødvendigvis til ulike tider siden de delte på lærerne. En prøvde imidlertid å fordele skoleveke slik at ikke samme kretsene skulle begynne ekstra tidlig eller slutte sent hvert år. Det ble fort misnøye ellers. Kretsmøtet i Aune klaga f. eks. i 1909 over at skolen der slutta sist hvert år.

Skoleforsømming

I forrige århundre kunne det være stort fravær for enkelte elever. Dette bedra seg fra slutten av 1890-åra. I det første tiåret etter 1900 var det bare ett år med mer enn fem prosent forsømte skoledager. I Trondheim stift som helhet var imidlertid fraværet i alle disse åra større enn dette. Også senere viser skolestatistikken at barna i Tydal jevnt over var flinkere til å møte opp på skolen enn i de fleste andre kommuner i fylket. Etter 1900 var det nesten bare sjukdom som holdt barna borte fra skolen. Året 1918 holder rekordfraværet med 9,2 prosent forsømte skoledager. Det var året da spanskesjuka herja.

Færre barn

Nedgangen i barnetallet ble naturligvis merkbart i skolen. Det sank i alt fra vel 160 omkring 1900 til 111 i 1920, og tallet gikk videre nedover i mellomkrigstida. Men klassedelinga ble opprettholdt — tredelt ved Ås og todelt i de andre — og elevtallet i hver klasse gikk følgelig ned. I stedet for store klasser med i overkant av 30 elever, ble det nå mellom ti og tjue barn i klassene. Det ble dermed lettere å være lærer, og større muligheter for å gi bedre undervisning til hver elev.

Barnetallet i skolene. Gjennomsnittstall for 5-års perioder

	Gresli	Aune	Stugudal	Ås	Sum
1900-05					159
1905-10	29	21	29	76	155
1910-15	20	21	26	74	141
1915-20	23	23	21	56	122

Lærere

I begynnelsen av 1900-tallet ble mange av lærerne værende bare i kortere tid i Tydal. En som imidlertid ble lenge, var Bardo Kr. Rolseth. Han var lærer fra 1897 til han døde i 1935. Tydalinger som var lærere i heimbygda i denne perioden, var Bernt Hilmo (1914 til 1920), og Per O. Stugudal i 1917—18 og Inga Unsgård (1919—27). Vi må også nevne at Peder Morset var lærer i Tydal fra 1908 til 1911. Han ble gift med Marit Stugudal og flytta tilbake til Selbu. I 1918 kom Mikal Uglem og tjenestegjorde i lærerstilling i Stugudal til han ble pensjonert i 1951. Han gifta seg også med ei tydalsjente, og de bosatte seg i lærerboligen i Stugudal.

Det var skolestyret som tilsatte lærerne etter at tilsynet i kretsene hadde uttalt seg. Et av krava skolestyret satte, var at læreren kunne synge. I 1912 ble derfor ei lærerinne forbigått ved fast tilsettelse, fordi skolestyret hadde funnet ut at ho «har ingen sangstemme og er helt umusikalsk». I 1908 gikk skolestyret inn for å tilsette ei lærerinne fra Rørostraktene framfor mer kvalifiserte søkere fra Vestlandet. Erfaringa var at lærere fra andre strøk av landet snart forlot bygda, og en håpte derfor at ei fra nabobygdene ville trives bedre i fjellbygda. Dessuten la skolestyret vekt på at læreren forsto bygdemålet: «Særlig vestlandsk er jo nokså fremmed for barnene her, og i vintertiden kan veiene mellom de forskjellige kredse være besværlig og veien særlig til Stuedal ufremkommelig uten på ski». Overtilsynet for skolen i fylket godkjente ikke disse grunnene for å forbigå andre, men lærerinna fra Røros ble likevel konstituert i stillinga. Men bare et halvt år senere fikk ho dette brevet fra skolestyret: «Skolestyret har fra pålitelig hold fået underretning om, at De nu er gift og tilflyttet Deres mands hjem. Da De således ikke længer kan være lærerinde her, må jeg anmode Dem om pr. omgående at opsigte Deres post. Dersom De ikke det gjør, kan De resikere at bli avskjediget. Jeg beklager, at De under disse omstændigheder ikke tidligere har opsagt Deres post».

Skoleutgiftene

De største kommunale utgiftene til skolen var lærerlønningene. De tok omtrent 3/4 av bruttoutgiftene. Men kommunen betalte bare en del av lønningene. Staten ga et fast prosenttilskott, og dette økte fra 45 til 55 prosent i 1920. Lærerlønnen varierte med ansiennitet, klassetrinn en underviste på og etter kjønn. Det var rekna for mer krevende å undervise i storskolen enn i småskolen, og lønnsatsene var forskjellige. Ved lov i 1909 ble minstelønna satt til 24 kroner for undervisning i storskolen og 19 kroner i småskolen. I praksis fikk derfor kvinnelige lærere bare post i småskolen. Tydal holdt seg hele tida til lovas minstemål for lønningene, og skolestyret medga under første verdenskrigen at den «ordinære lærerløn, uten alderstillegg, er jo den rene svelteløn». Likevel kunne en lærer høre til overklassen i bygda, for de fleste av dem hadde mer enn grunnlønnen å leve av. Ei av lærerstillingene var knytta til klokkergjerninga og innebar rett til å bo i Klokkergarden og drive gardsbruket der. Klokkergarden kunne fø 3—4 kyr, og læreren avla ea. 20 tønner poteter i begynnelsen av 1900-tallet. Sjølve klokkerinntekta dreide seg om vel 100 kroner og steg til det dobbelte på 1930-tallet. Klokkeren var med disse inntektene fra skolen og Klokkergarden en av de største skatteyderne i bygda. De som ikke hadde lærerjord, fikk ei «avsavns godtgjørelse» for dette. Men viktigere enn dette var alderstillegga, som kunne løpe opp i halvparten av grunnlønnen. Skolemateriell og læremidler var en liten utgiftspost for kommunen. Den kom sjelden over 100 kroner pr. år. Men utgiftene

økte mye etter at kommunen vedtok å innføre fritt skolemateriell i 1920-åra. Utgiftene til drift og vedlikehold av skolehusa var også små. Arbeidet med fying og vask i skolestua og vedlikehold av bygningene gikk til å begynne med på omgang mellom foreldra. Etter 1900 gikk skolestyret over til å sette bort dette på anbud. Som vanlig var det den som bød minst som fikk tilslaget. Før første verdenskrig var det mulig å få gjort arbeidet for 50—60 kroner året i Gresli og Aune skoler.

«Storskolen» ved Aune ca. 1910 med lærer Peder Morset fra Selbu.

Græsli skole 1919. Lærer er Bernt Hilmo fra Tydal.

En liten sum gikk også til vedlikehold og assurance av bygningene. Men kommunen slapp store utgifter til skolehus. Største investeringene gikk til bygging av lærerboliger. I 1919—20 ble det bygd egen lærerbolig i Stugudal, og skolebudsjettet ble belasta med ekstrautgifter i noen år. Men bortsett fra disse, økte ikke nettougiftene til skolen mer enn den alminnelige prisstigninga.

Kirka

Kom en inn i kirka i begynnelsen av 1900-tallet, var den noe forskjellig fra i dag. Kirkestolene med dører foran sto der som nå. Det var 27 stykker eller benkerader til sammen. To gallerier var bygd, ett på nordveggen og ett over inngangsdøra. På galleriet over døra var det nylig kommet et orgel. Bl.a. derfor ble dette galleriet utbygd én meter i 1904. Orgelet gjorde tjeneste til 1920 da det ble skifta ut med et nytt pipeorgel. Mesteparten av kostnadene ble dekt gjennom innsamlinger i bygda. Kirkebygget var ikke stort. Skipet var vel 12 meter langt og 15 meter bredt på midten. Men som det het i 1900, var kirka «rummelig nok til menighedens behov og sjælden fylt til trængsel.» Midt på golvet sto en ovn med rørgang over taket ved mønet. I bislaget bak sakristiet var det en mindre kakkelovn, og røyken gikk gjennom ei loddpipe

av gråstein. Over taket var det imidlertid spandert på teglstein. I kirkeskipet hang fire solide lysekroner av messing i jernkjettinger fra taket. De ga plass til 32 lys til sammen. På veggene var det tre messinglysestaker. På alteret sto det også lys. Ti små vinduer i skipet ga ellers dagsbelysninga. Men de gamle veggmaleriene så ikke de kirkebesøkende. De var overstrøket med oljemaling i slutten av 1830-åra. I 1912 satte tydalingene i gang omfattende reparasjoner av kirka. En gikk da heldigvis inn for å bevare mest mulig av det gamle interiøret og søkte hjelp til arbeidet hos arkitekt Nils Ryjord, som var byggeleder for domkirka i Trondheim. Menigheten fikk videre hjelp av Sara Rein Hornemann, som greide å avdekke den gamle utsmykkinga til Sandberg fra 1738, og hans bilder med bibelske motiver har siden fått pryde veggene. Den nødvendige malinga utenom det Hornemann utførte, ble gjort av maler Ola Ås.

Interiør av Tydal kirke i 1930-åra.

På gulvet kunne en finne noe som ingen beklager er blitt fjerna senere. Det var spyttbakkene. Menigheten henstilte til kommunestyret i 1902 at det måtte anskaffes tre dusin nye spyttbakker til bruk for kirkebesøkende. Utvendig var kirka tekt med skiferstein på sørsida og med teglstein på nordsida. Reisverkstårnet var tekt med kopperplater. Sjølve spiret var av jern. Et stykke fra kirka sto vedbua med utedoen. Kirkestall mangla, den kom først i mellomkrigstida. Kirkebesøkende med hest var fra gammelt av henvist til stallrom i uthusa på de nærmeste gardene. Hele kirka ble taksert til bare 13.900 kroner i 1903. Men formannskapet syntes denne branntaksten var altfor låg og forlangte omtakst. Ved ny takst ble så verdien satt til 19.450 kroner.

Tilsyn, tjenestemenn og prester

Kirka var menighetens eller allmuens eiendom. Og den ble stelt med og vedlikeholdt av menigheten sjøl. En gang i året var det storrengjøring, og det arbeidet gikk på omgang. I 1910 kom så en ordning der rengjøringa ble satt bort etter hver gudstjeneste «på billigste og beste måte». Ansvaret for vedlikeholdet, vaskinga, inventaret og det utvendige tilsynet på kirkegården var overlatt til en egen kirkeverge. Bl.a. skulle han sørge for å ta av kirkeporten om vinteren. Godtgjørelsen for arbeidet var ti kroner året i 1910. Graveren hadde tolv kroner året. Ringinga var satt bort til egne folk. To personer delte på jobben, og de hadde 29 kroner året til sammen i 1910. Organisten var bedre betalt. Han fikk 40 kroner året. Samme lønna hadde rekneskapsføreren som tok seg av kirkerekneskapet. Tydal måtte dele prest og kapellan med Selbu, og de var bare på månedlige besøk i bygda for å holde gudstjeneste og utføre andre geistlige handlinger. Presten var formann i skolestyret og fattigstyret, og møta i disse nemndene ble da naturligvis

lagt til prestehelga. I vår periode var Hans Wraamann Domaas prest i Selbu og Tydal fra 1896 til 1909. Han hadde tidligere vært kapellan i prestegjeldet siden stillinga ble oppretta i 1887. Sigurd Engebret Eriehsen etterfulgte Domaas i embetet til 1918. Nye kapellaner etter Domaas var Nikolai Andreas Hornemann (1897—1914) og Peter Gamkinn (1914—18). Gamkinn overtok så prestegjeringa til 1929. Ny kapellan etter han ble Theodor Hesselberg, som var så ung (24 år) at han ble konstituert ett år før han formelt ble utnevnt i embetet. Hesselberg ble værende til 1923.

Virksomhet og bruk

Avstandene til kirka var stor for mange. Det var likevel flere enn de strengt religiøse som pleide å møte opp til de månedlige gudstjenestene. Bededagshelga og 1. juledag, da det ikke var gudstjeneste i Tydal, møttes mange til postill-lesing ved klokkeren etter gammel skikk. I sjeldnere tilfeller ble kirka ulånt til misjonsmøter ved tilreisende emissærer. Kirka fungerte også fra gammelt av som et senter for utveksling av private og offentlige nyheter og meldinger. På kirkebakken ble det kunngjort alle slags offentlige meldinger. I 1903 meldte imidlertid Selbyggen at «Kirkebaklæsning» skulle opphøre med unntak av når det var prestehelg i Tydal. Utenom disse måtte altså meldinger kunngjøres ved oppslag andre steder eller ved annonser i avisene. Kommunen fikk skriv fra regjeringa noen år senere om kunngjøringsmåten for offentlige saker. Kommunestyret svarte da at lesing fra kirkebakken fortsatt var det mest hensiktsmessige i Tydal. Men det la til at en kanskje kunne sløyfe kunngjøringer om tvangsauksjoner. Langsvegsfarende på kirkebesøk tok inn i Storaunstuggu ved kirka, sjøl i den tida da det bodde folk der. Det var særlig behov for et sted til kvile og omkledding ved barnedåp og vigsel. I 1897 flytta eierne av stua til Nordpågjarde, og sønnen Peder L. Aune overtok. Men han hadde reist til Amerika og trengte ikke huset. I 1924 ga han så bygninga til kirka, som nå fikk disponere hele bygninga til kirkestue. Sammen med stua fulgte også tomt for stall, og i 1928 ble det ført opp en egen kirkestall på eiendommen til Aunet østre (Nordpågjarde). Stallen ga plass til 20 spilltaug. Kirkestedet — og kirkestua på Aune — var også samlingsstedet når noen skulle legges i jorda. Kirkegården låg som vanlig er, tett ved kirka, og den ble inngjerda. Men vegen dit var lang fra øverst i bygda, og i begynnelsen av 1900-tallet ble det anlagt en hjelpekirkegard i Stugudal. Omlag samtidig ble det opptømt en klokkestuppel og innkjøpt ei klokke. Den første klokka holdt forøvrig ikke lenge, og ny klokke måtte kjøpes inn i 1912.

Økonomi

Tydal kirke hadde fra langt tilbake fått mange gaver, og det ble lagt opp et fond som bygdefolk og andre kunne låne av (se bind 1). I tillegg hadde kirka inntekter av en skogeiendom og forpaktningavgift av garden Bønstrø som den eide noen år. Kapitalen ble utlånt mot pant i fast eiendom til vanlig bankrente. I 1900 var det 20 låntakere og vel 14.000 kroner utlånt fra fondet. Etter hvert ble det færre utlån til private, og flere av obligasjonene ble infridd under første verdenskrig. Kapitalen økte, og særlig etter et par år med ekstra skogsdrift i 1920-åra. I 1932 solgte dessuten kirka vassrettighetene under Klokkergarden for 12.000 kroner. Fondet ble nå satt til 30.000 kroner. Mesteparten av pengene sto på konto i Selbu Sparebank. Til tross for at renta var låg på denne tida, dekte renteutgiftene de løpende utgiftene. De viktigste var lønninger til ansatte og medhjelpere, men disse utgjorde ikke mer enn 400 kroner i 1920. Prestene hadde tidligere fått betaling for sine geistlige tjenester gjennom gaver, offer og særskilte avgifter. Etter 1900

skulle disse utredes av kommunekassa. Men siden kirka hadde egne inntekter, fikk kommunen i 1906 lov til å bruke inntil 500 kroner av overskottet til å betale disse utgiftene med. Denne summen ble heretter en fast utgift for kirka. Fra gammelt av hadde også kirka gitt årlige bidrag til skolen. Men beløpa minka fra 532 til 282 kroner etter 1910 og falt så helt bort etter første verdenskrig.
